

ACLARIMENTS SOCIOLÒGICS A L'ENTORN MUSICAL DE LES FORMES TRÒPIQUES MEDIEVALS

El molt clar divorci actual entre una música popular i una música culta, accentuat encara pel consumisme determinant d'una direcció fàcil i tanmateix explotada econòmicament —pel que fa a la música popular—, i per l'angoixant pèrdua del *métier* tradicional del compositor d'avantguarda —pel que fa a la música culta—, ens ha sensibilitzat notablement sobre aquest aspecte, el de la pretesa popularitat de certes formes musicals de l'Edat Mitjana.

Hom resta perplex, per altra banda, per las absurdes, pragmàtiques i tendencioses afirmacions que avui dia solen ésser sobre el cant gregorià, en l'aspecte que anteriorment hem apuntat.

Crec, doncs, que caldrà elaborar algunes precisions sobre la matèria i controlar-ne, a la vegada, els materials que ens demostren llur palesa evidència.

En primer lloc, el mot *popular* és a bastament relliscós i de difícil adscripció a un gènere musical tan conegut com les formes tròpiques. Aquestes formes, nascudes tardanament al caliu de la música gregoriana, responen en alguns aspectes a la seva mateixa estructura, si bé a molt diferent funció.

Originàriament es creà el repertori anomenat *gregorià* (el nom és un simple element diferenciador, no pressuposa pas un fet creacional de caire particular o individual), tenint com a base el material de les entonacions jueves de la salmòdia i la *iubilatio* alleluiàtica¹. Això ho trobem ja a la primitiva música bizantina². La centonització i l'amplificació conformaran, temps a venir, les tècniques composicionals d'aquest tipus de música³.

¹ Vegeu St. Agustí, *Enarrat. in Ps. XCIX.4, P.L. XXXVII, c. 1272.*

² E. WELLESZ, *A History of Byzantine Music and Hymnography*, pàgs. 35-45.

³ G. REESE, *Music in the Middle Ages*, p. 164.

Fixem-nos ara en aquests fragments:

Bene-di-ci-te Do-mi-num

Bene-di-cite Do-mi-num

El primer ⁴, de tipus sil·làbic, n'ha constituït el model del segon ⁵, de tipus mellismàtic. No hi ha dubte que és molt més fàcil de cantar el primer exemple que el segon. Aquest últim, de caire molt mellismàtic, era sempre encomanat al petit cor o *Schola Cantorum* establert a totes les comunitats monacals o catedralícies, així com a les petites comunitats de clergues existents a qualsevol parròquia.

El poble, lògicament, mai no l'ha pogut cantar el cant gregorià. Les úniques formes interpretables eren les responsorials: *Kyrie eleison*, *Et cum spiritu tuo*, *Amen*, *Deo gratias*, *miserere nobis*, etc.; totes les quals suposen o bé una estructura molt simple de tipus sil·làbic (com és el cas del *Gloria*, *Credo* i altres) o la repetició immediata d'una frase curta anunciada anteriorment per un grup solista.

Això hauria d'ésser tingut en compte pels qui, desconeixent la més elemental veritat històrica, usen arguments demagògics a l'hora de discutir el binomi gregorià/poble, així com pels qui del gregorià voldrien fer-ne la panacea universal de participació col·lectiva a ultrança.

Pel que fa a les formes tròpiques, trobem documentació més que abundosa per a demostrar que mai no han estat «populars». Hem de tenir present, com a qüestió prèvia, que han derivat dels fragments mellismàtics dels Responsoris de Maitines, dels quals en són part subsidiària ⁶.

⁴ Ant. In *Exsequiis Parvulorum*. LIB. US., p. 1831.

⁵ Grad. In *Dedic. Sti. Michaelis Archang.* Ibid., p. 1654.

⁶ F. BONASTRE, *Formes Tròpiques al Ms. 276 de la Biblioteca de Catalunya*, *Boletín Arqueológico* (1971-1972), 324-325.

Així ho veiem a les *Consuetudines Tarraconenses*:

«... et finiatur alleluia cum neuma...»⁷

És a dir, l'alleluia de la missa, que era encarregada sempre al cor clerical, no pas dels fidels.

La Consueta d'Andreu d'Almúnia és encara més explícita:

«...verbeta Xpistus hodie surrexit ex tumulo cum neumate de orto iam sole»⁸

cosa que ens demostra clarament l'origen mellismàtic de les formes tròpiques. Música preexistent, origen de la verbeta, la qual era interpretada pel grup solista.

La qüestió resta, emperò, una mica obscura. Perquè hom coneix el desenvolupament de les citades formes tròpiques, i el canvi que suposa l'aditament d'un text a un mellisma original, que n'esdevé així element aleatori:

«...verbeta ave dilecte dei baptista mixtum cum alleluia erat lucerna dicatur.»⁹

Semblaria lògic, aleshores, que el cor cantés la part sil·làbica, simple, de la forma tròpica, i el grup solista la part mellismàtica. Però no és així, cosa que confirma més encara el caràcter escollit, no pas popular, de la música tròpica:

«...resp. iii verbeta clementem te prebe, et corus cantet neumam»¹⁰.
Encara més:

«...verbeta ecce quam manus seue familie quam cantentur ii primi cantores et corus cantet neuman dicte verbete»¹¹.

* * *

Hem de considerar, per altra banda, que a partir del segle XI ens trobem amb un tipus nou de formes tròpiques. Es tracta d'una música autòctona, amb melodia pròpia i text subjectat a un esquema rítmic i estròfic, organitzat de manera molt diferent a la de l'antic repertori. Els exemples més clars en serien les últimes seqüències utilitzades al ritus llatí: *Dies irae*, *Victimae Paschali Laudes*, *Lauda Sion Salvatorem*, etc., així com moltes altres formes tròpiques afins.

⁷ *Consuetudines Tarraconenses*, Ms. 276 Bibl. Catalunya. S. XIV. Fol. 28 v.

⁸ Ms. 134 Bibl. Episc. Vic. S. XIII. Fol. 18 v.

⁹ *Consuetudines Tarraconenses*, fol. 63 v.

Fol. 1 v.

¹⁰ *Consueta* de St. Joan de les Abadesses, Ms. 212 Bibl. Episc. Vic. S. XV.

¹¹ *Ibid.*, fol. 11.

Dons bé: en ple segle XIV i àdhuc el XV i el XVI¹² trobem encara documents suficients per a assegurar que la praxi musical d'aquests centúries es feia encara a la manera tradicional, o sigui: el petit grup solista entonava la part sillàbica i el cor clerical repetia el fragment mellismàtic que cada dos versos s'anava cantant¹³.

Aquest fet és prou significatiu perquè ens adonem de com es duia a terme el cant, mai popular, de les formes tròpiques.

Ens resten encara unes darreres qüestions que ajudaran, sens dubte, a deixar més clara la nostra argumentació.

Es possible que alguns musicòlegs, en veure el mot cor, l'haguessin interpretat com a cor dels fidels, no pas clerical, com es veu a les consuetes molt explícitament¹⁴. El que se'ns fa més difícil d'empassar, és que no se n'adonessin que un cor *popular* mai no cantaria la part mellismàtica, sinó la sillàbica.

També podrien haver estat influenciats per l'aparició de formes novelles al segle XIè, cosa que està en oberta contradicció, pel que fa a la praxi, amb les consuetes posteriors. Mentre sabem que es cantaven a dos cors, sense l'aditament del primitiu melisma o neuma al final dels versos, els cants de tipus seqüencial (fet que no preestableix una vessant necessàriament popular), trobem contemporàniament l'ús comú d'una pràctica molt més antiga.

Potser el fet literari hi haurà pogut influir, donat que se l'ha considerat com a molt inferior. Una ràpida lectura d'unes quantes formes tròpiques ens farà veure de seguida que, si bé l'estil, conformació i estructura no són realment un model estètic, mai no podem dir, per la immensa sofisticació que Donovan ja apuntava a 1958¹⁵, que es tracta d'un gènere popular. Són dues menes de conceptes amb els quals cal anar amb molta cautela a l'hora de fer-ne una afirmació categòrica.

Vegem, per exemple, la següent verbeta:

O Petre tibi methas iam commito
 Nec non illos divino fove pabulo
 Super celica gloria futuro evo
 Fruantur honore digno simul hac lucido

¹² A més dels còdexs esmentats, vegeu especialment les *Consuetes* Mss. 3411 i 3412 de l'Arx. Cated. de Palma de Mallorca (s. XVI).

¹³ *Consueta* de Mallorca, Ms. 3411, fol. CLXXXII v.

¹⁴ *Ibid.*, fol. CCXXIV.

¹⁵ R. DONOVAN, *The Liturgical Drama in Medieval Spain*, p. 82, nota 35.

5. A diro guture cerberis nec ne fetido

Abstrahe ianitor celi gencium doctor omnium¹⁶.

El text no és pas popularitzant, sinó més aviat sofisticat i amb excessiva abundor de termes retòrics. Això és aplicable a un percentatge molt elevat —per a no dir tot— de formes tròpiques.

Caldria doncs, adonar-nos-en que aquesta popularitat només es podria haver entès en un aspecte molt restringit, lligat possiblement a la sollemnitat de la festa litúrgica. Hom s'apercebeix que el Drama Litúrgic, nascut també al caliu de les formes melhismàtiques gregorianes i a l'empar d'algunes festes molt significatives (Nadal, Passió, Assumpció de la Verge, etc.), tingué una vessant popular fins arribar a extrems evidentment indecorosos a tenor de l'estricta ordenancisme d'altres centúries. Però no podem confondre l'efecte del *Drama Litúrgic* damunt la comunitat dels fidels (escenografia, diàleg oral, vestiments, caracterització, etc.) a l'origen o la funció clerical de les formes tròpiques. És ja una altra qüestió que incideix tangencialment al nostre propòsit primigeni.

FRANCESC BONASTRE

Universitat Autònoma de Barcelona

¹⁶ Montserrat, Bibl. Monast., *Fragmenta Liturgica*, Ms. 791-I. S. XII.

